

**GRZEGORZ RYŻEWSKI, SZTABIN. DZIEJE OBSZARU
GMINY SZTABIN OD CZASÓW NAJDAWNIEJSZYCH
DO WSPÓŁCZESNOŚCI, BIAŁYSTOK–SZTABIN 2002, SS. 320.**

W opracowaniach o państwie i narodzie, pisanych w obliczu „otwarcia przestrzeni europejskiej”, coraz częściej nawiązuje się do „małych ojczyzn”. Te najbliższe nam terytoria są rozmaicie i indywidualnie pojmowane, ale zawsze dają poczucie tak cennego dziś „zakorzenienia”, tożsamości z regionem, własną kulturą, a jednocześnie uświadamiają wspólnotę z ojczyzną i innymi narodami. „Małe ojczyzny” wzbogacają ojczyznę wielką, uczą żyć w wielkich ojczyznach, w świecie. Regionalizm jest zatem programem działania w imię zachowania trwałych wartości humanistycznych, ale i tworzenia wartości nowych, przy równoczesnym zachowaniu swoistości tradycji, dominujących kryteriów moralnych i charakterystycznego stylu życia.

Na temat dziedzictwa kulturowego gmin, miast i osiedli regionu północno-wschodniego (obejmującego dawne tereny województwa suwalskiego) powstało już wiele publikacji. Niektóre z nich, napisane jeszcze w czasach PRL-u, zawierają poważne luki (np. pomijają lub całkowicie deprecjują rolę Kościoła w budowaniu i funkcjonowaniu „małych ojczyzn”), przez co nie mogą uchodzić za kompendia wiedzy o tych terenach⁶. Przemiany polityczne w Polsce pod koniec lat osiemdziesiątych XX w., zwłaszcza zniesienie cenzury, przyczyniły się do powstania szeregu nowych monografii na temat regionu. Warto tu wymienić na przykład książkę W. Batury, A. Makowskiego, J. Szlaszyńskiego o dziejach Augustowa⁷, J. Kopciała na temat historii gminy Kalinowo⁸ czy Z. Cegiełki, M. R. Kaweckiego o losach gminy Stare Juchy⁹. Prace te stanowią ważne źródło do poznania bogatych i pięknych dziejów północno-wschodniego zakątka Polski.

⁶ Zob. A. Wakar, B. Wilamowski, *Węgorzewo. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1968; Tenże, *Giżycko. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970; Tenże, *Goldap. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1971; Tenże, *Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1974; M. R. Kaweckie, *Elk. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970; W. Korycka, *Pisz. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1970.

⁷ W. Batura, A. Makowski, J. Szlaszyński, *Dzieje Augustowa. Od założenia miasta do 1945 r.*, Suwałki 1997, ss. 409.

⁸ J. Kopciał, *Kalinowo. Monografia Gminy*, Suwałki 1994, ss. 192.

⁹ Z. Cegiełka, M.R. Kaweckie, *Monografia Gminy Stare Juchy*, Suwałki 1998, ss. 322.

Studium G. Ryżewskiego pt.: *Sztabin. Dzieje obszaru gminy Sztabin od czasów najdawniejszych do współczesności* jest cennym opracowaniem na temat polskiego regionalizmu. Przybliża ono bowiem dzisiejszemu czytelnikowi przeszłość ziemi gminy Sztabin, położonej w łuku rzeki Netty i Biebrzy – z jej bogatą historią, ojcowizną, która umacnia rodzinę i identyfikację narodową. Całość pracy składa się z 17 rozdziałów, wstępu, zakończenia, wykazu źródeł i literatury, dokumentalnego dodatku oraz zawiera kilka map i kilkanaście zdjęć o znaczeniu historycznym. W pierwszym rozdziale omówiono środowisko geograficzno-przyrodnicze ziemi sztabińsko-krasnoborskiej. Następnie przedstawiono dzieje tego obszaru od czasów najdawniejszych do końca XV wieku, kiedy to nastąpił podział jednolitej puszczy Grodzieńskiej na kilka mniejszych (w tym puszcze Krasnybór). W kolejnych dwóch rozdziałach ukazano historię rodziny Chreptowiczów i związanych z nią dóbr krasnoborskich. Ukazano przy tym ich wielką rolę w kolonizowaniu tych terenów, zakładaniu wsi i osad oraz powstaniu parafii i kościoła w Krasnymborze. Szczególne zasługi na tym polu położył Joachim Chreptowicz – wielki kanclerz litewski, magnat o bajecznej fortunie, wybitny fizjokrata, doskonały gospodarz i reformator swoich dóbr. Był twórcą i jednym z głównych działaczy Komisji Edukacji Narodowej oraz bliskim współpracownikiem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Kolekcjoner dzieł sztuki, bibliofil, mecenas kultury. Zgromadził w swoich dobrach w Szczorse (nowogródzkie) olbrzymią bibliotekę, archiwum i wiele cennych dzieł artystycznych, które udostępniał uczonym, pisarzom i wszystkim zainteresowanym. Wprowadzał nowoczesne metody gospodarowania, znosił pańszczyznę, założył hutę żelaza, hutę szkła, rozmierzał i rozplanował rynek w Osinkach oraz założył miasto Sztabin. W dalszej części pracy opisane zostały dzieje parafii w Krasnymborze. Odnaleźć tu można informacje dotyczące przynależności administracyjnej, uposażenia, zgromadzeń zakonnych, cudownego obrazu Matki Bożej, obiektów skaranych i duchowieństwa. Przeszłość ziemi jamińskiej oraz wsi i osad otaczających ziemię Chreptowiczów (były to tzw. dobra królewskie) zobrazowano w rozdziale VI. Z kolei w rozdziale VII przedstawiono historię Sztabina, jedyne ośrodka miejskiego na tych terenach. Rozdział VIII ukazuje dzieje ziemi sztabińsko-krasnoborskiej w latach 1773-1815. Były to czasy przełomowe, czasy rozbiorów, Insurekcji Kościuszkowskiej, Księstwa Warszawskiego i wreszcie Królestwa Polskiego. Pierwsza powoła XIX wieku to okres wyjątkowy w dziejach gminy Sztabin. W tym bowiem czasie żył i gospodarzył Karol Brzostowski, postać ze wszech miar wybitna, twórca Rzeczypospolitej Sztabińskiej. Stąd też rozdział IX został poświęcony jego życiu i działalności. Dalsze dwa rozdziały omawiają losy mieszkańców ziemi sztabińsko-krasnoborskiej w okresie powstania styczniowego i od jego

zakończenia do I wojny światowej. W części tej Autor naszkicował także koleje życia jednego z największych dowódców powstania styczniowego – Konstantego Ramotowskiego (pseudonim Wawer), który prowadził na tym terenie działania wojenne aż do 29 czerwca 1863 r. Następna część książki opisuje powołanie parafii i życie religijne wiernych w Sztabinie. Wiele miejsca poświęcono tu ks. J. Rólkowskiemu. Był on bowiem długoletnim proboszczem parafii (40 lat), budowniczym kościoła, inicjatorem wielu przedsięwzięć o charakterze religijnym, gospodarczym i kulturalnym (na przykład założył straż pożarną, kółka rolnicze, orkiestrę dętą, Macierz Szkolną itp.). Rozdziały od XII do XV dotyczą okresu I wojny światowej, dwudziestolecia międzywojennego i czasów okupacji. Z kolei rozdział XVI opisuje powstanie i rozwój szkolnictwa (parafialnego, klasztornego, prywatnego i powszechnego) na tych terenach oraz Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Sztabińskiej im. Karola Brzostowskiego. Dzieje PRL oraz lata po 1989 r. są tematem, ostatniego rozdziału książki.

Omawiając monografię G. Ryżewskiego należy stwierdzić, iż jest ona dobrze osadzona w źródłach. Autor wykorzystał w niej bowiem materiały pochodzące z kilku archiwów państwowych (Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Białymstoku, Archiwum Państwowego w Suwałkach, Litewskiego Archiwum Państwowego w Wilnie) i kościelnych (Archiwum Archidiecezjalnego w Białymstoku, Archiwum Diecezjalnego w Łomży, Archiwum Parafialnego w Krasnymborze, Archiwum Parafialnego w Dąbrowie Białostockiej, Archiwum Parafialnego w Sztabinie). Ponadto wiele cennego materiału znalazł w źródłach drukowanych zgromadzonych w Bibliotekach: Uniwersytetu Wileńskiego, Ukraińskiej Akademii Nauk w Kijowie, Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, Czartoryjskich w Krakowie oraz opracowaniach obejmujących łącznie 244 pozycje. Dane uzyskane tą drogą pozwoliły Autorowi na rzetelne skonstruowanie dziejów obszaru gminy Sztabin od najdawniejszych czasów do nam współczesnych. Opracowanie to całkowicie wyczerpuje tematykę badawczą przedstawianego problemu. Książkę pt.: *Sztabin. Dzieje obszaru gminy Sztabin od czasów najdawniejszych do współczesności* czyta się z dużym zainteresowaniem, a także wielką korzyścią bowiem dostarcza ona czytelnikowi wielu cennych informacji na temat szeroko rozumianej historii, religijności i obrzędowości tego skrawka polskiej ziemi.

Ks. Wojciech Guzewicz, Elk